

Голові Разової спеціалізованої вченої ради
ДФ 17.051.067

Запорізького національного університету,
доктору філологічних наук, професору
кафедри англійської філології та
лінгводидактики

Приходько Ганні Іллівні

ВІДГУК

офіційного опонента **Лукаш Галини Павлівни**,
доктора філологічних наук, професора,
професора кафедри інформаційних систем управління
Донецького національного університету імені Василя Стуса
про дисертаційну роботу **Ткаченко Настасії Вікторівни «Літературно-художній ономастикон Запорізького краю другої половини ХХ – початку ХХІ століття»**, подану на здобуття наукового ступеня доктора філософії з галузі знань 03 Гуманітарні науки, за спеціальністю 035 Філологія (Запоріжжя, 2023)

Актуальність теми дослідження належно обґрунтована в дисертації. Стрижневими є проблеми інтерпретації вжитку реальних, історичних, географічних, астрономічних та інших власних імен, що позначають особистісні, часові і просторові віхи художнього простору. Інформація, закладена у досліджуваних літературних онімах, є безперечними фактами культури і мови, своєчасна; має теоретичне та практичне значення.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації. Наукова обґрунтованість і достовірність викладених результатів забезпечена коректним використанням відомих теоретичних положень, вдалим вибором та творчим використанням наукових підходів, чітким визначенням об'єкта та предмета дослідження, мети і завдань дисертаційної роботи, широкою джерельною базою; системним вивченням та узагальненням результатів наукових розробок вітчизняних та зарубіжних фахівців з проблем літературної ономастики. Аргументація теоретичних положень і отриманих висновків здійснювались авторкою на основі сучасних, високоінформативних, адекватних поставленій меті та

завданням методів (загальнонаукових та частково наукових: описового, формантного, стилістичного, кількісного, порівняльно-зіставного). Широке використання наукових методів, теоретичних гіпотез і концепцій дало можливість обґрунтувати нові положення, висновки і практичні рекомендації. Приємно відзначити успішні результати сформованого в межах південноукраїнської ономастичної школи Запорізького осередку вивчення онімного простору.

Сформульовані мета і завдання дослідження повною мірою досягнуті. Не викликають зауважень запропонована авторкою типологія літературно-художніх онімів, згідно з якою виокремлено три групи онімів: антропоніми, топоніми та периферійні оніми. Авторці вдалося знайти раціональну структуру дослідження, яка відповідає специфіці комплексного дослідження виділених груп та онімного матеріалу загалом. Така структура цілком пов'язана з метою і завданнями, предметом та об'єктом дослідження.

Наукова новизна положень і висновків дисертації. Ознайомлення зі змістом дисертації Н.В. Ткаченко надає підстави для констатації, що вона справді є першим оригінальним і комплексним дослідженням актуальності вивчення літературно-художньої ономастики. Наведені на 22 с. рукопису дисертації коректно сформульовані положення системного дослідження ономастикону красного письменства Запорізького краю загалом можна вважати такими, що є новими й обґрунтовано структурованими за рівнем новизни, визначеними здобувачкою такими термінами, як «уперше», «конкретизовано», «запропоновано». Зокрема, вперше в українській ономастиці комплексно проаналізовано онімну систему поетичних творів запорізьких письменників другої половини XX – початку XXI століття; з'ясовано роль онімів у відображенні авторського світогляду та сприйнятті творів читачем; схарактеризовано онімні класи, які слугують асоціативно-культурними кодами цього регіону; конкретизовано методологію дослідження літературно-художніх онімів та запропоновано власну класифікацію

літературно-художнього ономастикону художніх творів письменників Запорізького краю.

Грунтовно охарактеризовано методологічну основу дисертації. У результаті дослідження систематизовано близько 700 літературно-художніх онімів.

Методика дослідження літературно-художніх онімів, обрана Настасією Ткаченко, спирається на методику комплексного аналізу ономастикону тексту, що допускає вибірку, класифікацію, опис ономастичного матеріалу в лінгвальному і екстралінгвальному планах. Згідно з цим науково-дослідну концепцію опису й аналізу літературно-художніх онімів авторка вдало поділила на кілька етапів: систематизацію теоретичного матеріалу щодо основних засад літературно-художньої ономастики; відбір літературно-художніх власних назв із поетичних творів письменників Запорізького краю другої половини XX – початку XXI століття методом виписування; створення власної класифікації онімів поетичних творів; аналіз структурно-семантичних та функційно-стилістичних характеристик онімів і кількісний підрахунок онімів, на основі якого складений абетковий покажчик, схеми, діаграми.

Повнота викладу основних результатів дисертації в опублікованих працях, зарахованих за темою дисертації. Основні положення і висновки дисертаційного дослідження викладені здобувачем у достатній кількості наукових публікацій. Опубліковані роботи відповідають темі дослідження.

Апробація результатів роботи у десяти одноосібних наукових публікаціях, серед яких п'ять статей надруковано у фахових виданнях України, п'ять публікацій – у збірниках наукових праць і матеріалах конференцій, підтверджує достовірність проведеного дослідження. Достовірність положень дисертації, в яких конкретизовано наукову новизну, забезпечена також обґрунтованими посиланнями на наукові праці як українських, так і зарубіжних науковців, а також використанням джерельної бази (267 позицій). Виклад змісту дисертації логічний та послідовний.

Композиційну цілісність дослідження Настасії Ткаченко забезпечує чітке структурування роботи, що складається зі вступу, в якому обґрунтовано актуальність теми у світлі сучасних ономастичних досліджень, наукову новизну праці, зв'язок роботи з науковими планами та програмами, висвітлено мету та завдання дисертації, об'єкт і предмет аналізу, джерельну базу й використані методи дослідження, теоретичну та практичну цінність роботи, а також подано відомості про публікації за матеріалами дисертації та апробацію роботи на наукових конференціях.

У першому розділі «Теоретичні засади вивчення літературно-художньої ономастики» проаналізовано стан наукового дослідження, охарактеризовано наукові пошуки вчених у площині літературно-художньої ономастики. Слушно відзначено, що інструментарій літературно-художньої ономастики дає змогу комплексно проаналізувати власні назви й виявити їхні додаткові конотації й потенційні можливості як вторинних назв, відображаючи при цьому цілісну картину світу як автора, у творах якого вони вживаються, так й етнічної спільноти чи території, сигніфікатами яких вони є (с. 25). У розділі йдеться про становлення й розвиток вітчизняної літературно-художньої ономастики й Запорізького регіонального центру ономастичних студій. Вагомим здобутком дисертаційного дослідження Настасії Ткаченко є аналіз літературно-художніх онімів як об'єкта мовознавчих студій. Необхідно підкреслити слушність та виправдану обережність авторського підходу до визначення дискусійних питань термінології літературно-художньої ономастики, обґрунтування використаних термінів «літературно-художня ономастика», «літературно-художній онім», «онімний простір» (с. 37, 38).

У другому розділі «Структурно-семантичний аналіз онімного простору поетичних творів письменників Запорізького краю другої половини ХХ – початку ХХІ століття» розглянуто власну назву як вияв індивідуально-авторського стилю письменників Запорізького краю. Онімний простір поетичних текстів охарактеризовано як цілісну, багатогранну систему, у

центрі якої літературно-художні антропоніми і топоніми, на периферії розміщуються асоціоніми, космоніми, геортоніми, ідеоніми, ергоніми, еклезіоніми, зооніми та міфозооніми, що вдало проілюстровано в інфографіці додатків. Всебічно й аргументовано проаналізовано периферійну система ономапростору поетичних текстів. Загалом структурно-семантичний аналіз, здійснений автором за власною релевантною й всеохопною щодо матеріалу типологією онімів, ужитих у творах запорізьких письменників, заслуговує на абсолютну підтримку.

Третій розділ дисертаційного дослідження «Функційно-стилістичне забарвлення власних назв у художніх текстах запорізьких письменників» висвітлює функції антропонімів; топонімів і периферійних онімів. Показано, що характеристична функція антропонімів є найбільш продуктивною серед інших функцій (54 %); топоніми більшість письменників Запорізького краю теж уживає з характеристичною функцією. Менш уживаними є топоніми з ідеологічною, номінативною та дейктичною функціями. Проаналізовано асоціативно-культурний компонент онімів. До здобутків здобувача можна віднести висвітлення ролі периферійних онімів, які можуть конкретизувати хронотоп, передавати лінгво- та історико-культурологічну інформацію, виражати головну думку письменника і навіть розкривати ідею твору.

Усі розділи дисертації Ткаченко Н.В. відповідно до науково дослідних завдань розкривають важливі аспекти обраної теми і змістовно їх наповнюють. Усі розділи дисертації органічно взаємопов'язані та мають внутрішню логіку викладу матеріалу, доводячи, що вживання різних онімних класів, які є важливим складником у формуванні індивідуально-авторського стилю, сприяло створенню цілісної картини різнопланового використання власних назв письменниками Запорізького краю.

Дисертаційне дослідження завершують логічні й аргументовані висновки, в яких підбито підсумки наукового дослідження і представлено перспективу подальшого дослідження. У висновках, зміст яких відповідає

попередньому матеріалу дослідження і має узагальнюючий характер, проведено достатньо ґрунтовний науковий аналіз обраної теми, глибинних конструктивних принципів організації ономастикону творів запорізьких письменників. Вдало завершують аналізовану роботу додатки у вигляді алфавітного покажчика досліджуваних імен, схем, діаграм.

Практичне значення одержаних результатів. Матеріали дослідження можуть бути використані для підготовки й викладання спецкурсів і спецсемінірів із етно- та психолінгвістики, проблем літературно-художньої ономастики, стилістики мови, сучасної української літератури. Покажчик, у якому зібрано літературно-художні оніми творів письменників Запорізького краю, стане матеріалом для укладання Словника української літературно-художньої ономастики ХХ – початку ХХІ ст.

Зауваження та дискусійні положення до дисертації. Віддаючи належне здобуткам дисертаційного дослідження Н.В. Ткаченко, разом з тим звернемо увагу на деякі висновки і твердження, що викликають певні сумніви, недостатньо обґрунтовані положення тощо. Зокрема:

1. У дисертації проаналізовано онімну систему поетичних творів певного континууму, тобто письменників Запорізького краю другої половини ХХ – початку ХХІ століття. Кілька питань із цього приводу: чи простежуються якісь модні літературні тенденції та особливості онімної системи цього хронологічного відтинку і часопростору загалом, чи є зміни у вживанні онімів з роками, чи є хронологічно значущі оніми тощо.

2. Настасією Ткаченко проаналізовано величезний поетичний доробок літературного Запорожжя. Аналізу підлягали твори різних митців, різних жанрів. Безперечно, масштаб колосальний, і все охопити – складне завдання. Але жанрова специфіка унікального роману-пісні «Мама-Марія» Г. Лютого дає цікавий матеріал для аналізу формальних і змістових зв'язків та відношень між компонентами ономастикону, що, на нашу думку, варто було б простежити. Це ж система! Мовний простір роману побудований на словесній

грі, у цю гру залучена онімія всього твору як структурно-семіотичний компонент цілісного художнього твору – і виникає витончена паралельна онімна гра. Наприклад, майстерне перегукування прецедентних онімів та асоціонімів як ключових слів-характеристик номінованих постатей: *Гомера – Сліпота оберігала, / Тараса приголубила – Біда. / А я узяв – Дорогу (щоб – не мало!), / Таким, казали, був Сковорода*, – говорить Парфентій-Літописець. Інша гра із етимологією цього імені, коли походження оніма насправді «спрацьовує» в літературному тексті: *Парфентій... – непорочний, кажуть, чистий.../ Я вчора взяв лиш. Мушу оправдати.../ Сидить – мов тільки скупаний, врочистий. / Немов прийняв Господню благодать...* Або просто задерикувата дитяча «дражнилка»: *Що за лихо – наш Порфир, В нього кеба набакир... Хто страшний рачисько? –Звісно – Порфирисько!* Гра прізвиська Богдана, у родині якого жила героїня роману, – *Батько Дзвін* (бо він віддав всі золоті і срібні родові реліквії на дзвін), із хрематонімом-асоціонімом *Дзвін*: *Вона і разу Дзвона не проспала. Прокинеться удосвіта і жде...*

3. На с. 119 зазначено: «Кожне з імен, крім того, що називає персонажа, наділене певним значенням» і наведена етимологія антропонімів *Степан, Василь, Микита*, а про вживання імені *Горпина* несподівано подана асоціація жінки-страдниці, яка віддано працює на благо інших. При цьому йде посилення на словник-довідник «Власні імена людей» Л. Скрипник та Н. Дзятківської. Це положення потребує деталізації. Про яке чи які значення тут йдеться?

4. У тексті дослідження почасти трапляються неточності.

Так, М. Торчинський помилково віднесений до Кам'янець-Подільської ономастичної школи (очевидно, за статтею Домініки Янчури, 2018), хоча професор, член Української ономастичної комісії, представляє наукову школу, яку успішно розбудовує на базі Хмельницького національного університету.

- Оніми із уривка *Хай Кушугум, і Кічкас, і Бабурка / Не знають ані ляха, ані турка* (П. Ребро) названо урбанонімами (назвами міських топографічних

об'єктів). Ми б швидше віднесли їх до комонімів. *Кушугум* (тюркс. 'дрібний пісок' від назви річки), *Кічкас* (тюркс. 'переправа'), *Бабура* (від імені козака Кодацької паланки Бабури) – це назви поселень. *Хортицький дуб* помилково названо ідеонімом (с.146). Цей онім не позначає витвір людської культури, мистецтва або науки; так, це символ, але за денотатом це фітонім – власна назва рослини (за класифікацією М. Торчинського, навіть робуронім – власна назва дубів). Етнопсихолінгвістичні чинники (с.51) – має бути етнопсихолінгвальні.

5. Не зовсім коректно виділено конотоніми (с.74). Наведені у Л. Геньби *Беатріче*, *Дон Жуан* – не конотоніми яскравими конотонімами є у неї міфоніми: *Щоб Пегаси стали шкапами*; або: *Завжди крута дорога на Парнас*. Загалом, для її ідіостилю конотонімія не дуже характерна; на нашу думку, це більше онімне письмо П. Вольвача (*Жив би в якихось Заліщиках; І який там Ортега-і-Гассет! Поле Дике*), Г. Лютого (*У них в утробі – / Один Чорнобиль*); В. Чабаненка (*в Сибірах, в Орлеанах; на Голготи, Великий Луг*), П. Ребра (*Хортиця*) тощо.

6. Український ономастикон може яскраво підтвердити факти сакральності в онімному просторі. Поняття сакрального образу сформувало цілий ряд сакронімів і в літературно-художній ономастиці. У рецензованій роботі це досить слушно відзначено. Лише власну назву *Творець* чомусь віднесено до асоціонімів.

Але усі зазначені зауваження жодною мірою не знижують загальної позитивної оцінки представленого дисертаційного дослідження. У роботі на високому науковому рівні розглянуто складні історико-правові проблеми, обумовлені темою дослідження, і висуваються цікаві наукові гіпотези та пропозиції. Дисертація є самостійним науковим дослідженням, в якому відображені власні ідеї і напрацювання автора, що дозволило розв'язати поставлені у роботі завдання. Робота містить положення і висновки, сформульовані дисертантом особисто. Використані в дисертації ідеї і

положення науковців мають відповідне посилання і використані з метою підкріплення ідей автора.

Загальна оцінка дисертації. Дисертація Ткаченко Н.В. на тему «Літературно-художній ономастикон Запорізького краю другої половини ХХ – початку ХХІ століття» є самостійною та завершеною науковою роботою, виконаною особисто дисертантом у вигляді кваліфікаційної наукової праці на правах рукопису. Дисертаційне дослідження містить науково обґрунтовані теоретичні та практичні результати, характеризується єдністю змісту та свідчить про особистий внесок автора. Дисертаційна робота «Літературно-художній ономастикон Запорізького краю другої половини ХХ – початку ХХІ століття» за своєю актуальністю, ступенем новизни, постановкою та способом вирішення поставлених питань, теоретичним та практичним підґрунтям та обґрунтованістю одержаних результатів відповідає вимогам МОН України щодо предметного змісту та наукової новизни, доцільності обраної методології до дисертацій на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія. Анотація кваліфікаційної праці та публікації за темою повною мірою віддзеркалюють зміст дослідження. Отже, Ткаченко Настасія Вікторівна заслуговує на присудження їй наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 035 – Філологія.

Офіційний опонент –
доктор філологічних наук,
професор, професор кафедри
інформаційних систем управління
Донецького національного університету
імені Василя Стуса

Галина ЛУКАШ

